

30 BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİNİN

ÇEVRE KORUMA VE
İKLİM
DEĞİŞİKLİĞİ (ÇKİD)
İLE İLGİLİ
PERFORMANS
HEDEFLERİ:

2023 - 2024
İzleme Sonuçları

RAPOR

30 Büyükşehir Belediyesiinin  evre Koruma ve İklim Değişikliği ( KİD) ile ilgili Performans Hedefleri: 2023 - 2024 İzleme Sonuçları

Ekim, 2024

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, Türkiye’de kadın, çocuk, gençlik, engelli, sağlık, çevre hakkı, iklim adaleti, sosyal haklar alanında çalışan STK’ların kurdukları, çeşitli temalara göre çalışma gruplarına dayalı olarak çalışan bir platformdur.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu, parlamentonun kendisine verilen en önemli görev olan vatandaşlardan toplanan vergilerin harcanma sürecini izlemeyi, bu sürecin şeffaf olması için çalışmayı ve sosyal alanlara ve iklim değişimi ile mücadeleye yönelik harcamaların arttırılması ve etkin kullanımını savunmayı amaçlamaktadır.

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu,

- şeffaf ve hesap verebilir bir çoğulcu demokrasiden yana,
- siyasi partiler, hükümet ve devletlerden bağımsız,
- hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler, barış, farklılıklara saygı, ifade özgürlüğü gibi evrensel değerleri benimseyen,
- katılım, diyalog ve uzlaşma kültürüne bağlı,
- çevreye saygılı,
- her türlü ayrımcılığa karşı,
- hiçbir din, siyasi, etnik vb. görüşün propagandasını yapmama ilkelerini

benimseyen bir platformdur.

Platform, izleme çalışması yapılan tema çerçevesinde çalışan STK’larla esnek izleme grupları kurarak çalışan esnek bir yapıyı benimsemektedir.

Platform kamu harcamalarını izleme amacıyla gerçekleştirdiği projeler için sadece kendi üyelerinin maddi katkısına dayanma ilkesini benimsemektedir.

www.kahip.org

RAPOR

30 Büyükşehir Belediyesinin  evre Koruma ve İklim Değişikliği ( KİD) ile ilgili Performans Hedefleri: 2023 – 2024 İzleme Sonuçları

Nurhan Yentürk	Bilgi ST�M
Işık Başıuğ	Kadıköy Belediyesi İklim Elçileri
Gökçen Bayram	Yeşil Düşünce Derneęi
Burcu Genç	Yeşil Gelecek Derneęi
Ezgi Ediboęlu	Gıdanın Durumu Derneęi
�z�m �elik	Yeşil Düşünce Derneęi
Yaęız Eren Abanus	Mekanda Adalet Derneęi
Meltem D�zel Ayrıl	Yeşil Düşünce Derneęi
Berkay Hacımustafa	Türkiye Avrupa Vakfı
Melda Karademir	İklim Gönüllüleri Derneęi

**30 Büyükşehir Belediyesiinin  evre Koruma ve İklim Değişikliği
( KİD) ile ilgili Performans Hedefleri:
2023 - 2024 İzleme Sonuçlarının KarŐılaŐtırılması**

Kapak Resmi : Gözde DurmuŐ
Tasarım ve Son Okuma: Cem Demirayak
Yayına Hazırlayan: Nurhan Yentürk
 Kamu Harcamalarını İzleme Platformu
E-posta: kamuharcamalari@gmail.com

Giriş

Kentlerdeki yoğun ve betona dayalı yapılaşma, binaların etkisi ile oluşan hava akımlarındaki azalma, asfalt, kiremit ve koyu renkli kaldırımlar gibi materyallerin yoğun kullanımı nedeniyle kentsel ısı adası etkisinin artması, otomobil, kamyon gibi fosil yakıtlı araçların aşırı kullanımının oluşturduğu trafik, artan nüfusun barınma ve ulaşımına bağlı olarak artan fosil yakıta dayalı enerji tüketimi ve hava kirliliğinde yükselme, yüksek nüfusun gıda vb. ihtiyaçlarının uzak bölgelerden taşınması nedeniyle ortaya çıkan sera gazı emisyonlarındaki yükseliş; ormanlık ve ağaçlık alanların azalması, sıcaklık artışına paralel olarak artan soğutma (klima) ihtiyacı gibi etkenler küresel ısınma ve iklim krizine katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan kentlerde yaşayanlar, iklim krizinin etkilerine daha çok maruz kalmaktadırlar. Çünkü sıcak dalgaları, yükselen deniz seviyeleri, düzensiz yağışlar, taşkınlar, su kıtlığı ve gıda krizlerinden en çok kentler etkilenmektedirler. Bu nedenle yerel yönetimler iklim değişikliği ile mücadele açısından kritik rollere sahiptirler.

Bu çalışmada 30 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumun Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile ilgili bütçeleri incelenecektir. İzlemenin amacı, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak; tartışmaların merkezine siyasi beyanlar ve mevzuat çalışmalarından çok çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele için ayrılan kamu kaynaklarını koyarak, söylem ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi kurabilmek; Türkiye'nin merkezi ve yerel yönetimler düzeyinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında görevlerinden kaynaklanan sorumluluklarını ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ayırdığı kamu kaynağının miktarını ve nasıl harcadığını 2018-2024 dönemi için görebilmektir.

Yentürk (2020)'de, Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) için ayrılan bütçe 2012 yılı ve 2018-2020 dönemi için hesaplanmış ve yayımlanmıştır.[1] Bu izleme çalışması, Yentürk (2020)'de kullanılan yöntemi geliştirerek, Yentürk, vd. (2022)'de yer alan 2022 ÇKİD bütçesinin üzerine ÇKİD bütçesini 2023 ve 2024 yılları için hesaplama amacını taşımaktadır.[2] Böylece, ilgili yerel yönetim kurumları, İBB ve diğer yerel yönetimler için toplam ve şehir bazında ÇKİD hedeflerini görmek, ÇKİD'e yönelik ayrılan kaynaklarla ilgili bilgileri sivil alan ile paylaşmak, kamuoyunda ÇKİD harcamalarının sürekli izlenebilir ve tartışılabilir hale gelmesini sağlamak mümkün olacaktır.

1 Çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili büyükşehir belediyelerinin bütçelerinin 2023 ve 2024 izleme sonuçları izlemeleri ayrı bir raporda ele alınacaktır.

2 Yentürk, vd. (2022)Paris anlaşması öncesi ve sonrası iklim değişikliğine yönelik bütçeler,

<https://www.kahip.org/turkiyede-cevre-koruma-ve-iklim-degisikligi-ckid-ile-mucadeleye-ayrilan-kamu-kaynaklarinin-izlenmesi/>

İklim Değişikliğiyle Mücadeleye Yönelik Ayrılan Kamu Kaynaklarını İzlemenin Kapsamı

İzleme kapsamında, süreklilik sağlamak amacıyla, öncelikle daha önceki yıllarda incelenen 14 BB ve bağlı kurum incelenecektir. Bunlar İstanbul, Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mersin, Muğla Büyükşehir Belediyesi (BB) ve bağlı kurumlarıdır. 2023 ve 2024 yılları için bu 14 BB ve Bağlı kuruma ek olarak 16 BB ve bağlı kurum da inceleme kapsamına dahil edilmiştir. Bunlar Diyarbakır, Malatya, Mardin, Erzurum, Hatay, Denizli, Eskişehir, Sakarya, Samsun, Trabzon, Aydın, Kahramanmaraş, Ordu, Şanlıurfa, Tekirdağ ve Van'dır.[3]

Yöntem

Yukarıda sayılan yerel yönetim kurumları için çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik performans programları teker teker incelenerek, bu programlarda yer alan çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili hedefler ayrıştırılmıştır. Daha sonra bu hedeflere ayrılan bütçeler eklenmiştir. Bu çalışma kapsamında izlenen 14 BB ve bağlı kurumun bütçeleri 2023 ve 2024 ÇKİD bütçesi, Yentürk (2020)'de yer alan 2018, 2019 ve 2020 yılları performans hedefleri ve Yentürk, vd. (2021) 'de yer alan 2021 performans hedefleri ve Yentürk, vd. (2022)'de yer alan performans hedefleriyle karşılaştırılarak verilmiştir. Daha sonra diğer 16 BB ve bağlı kurumun ÇKİD performans hedefleri 2023 ve 2024 için incelenmiştir.[4]

Yerel yönetimler için ayrıca toplam ÇKİD bütçelerinin izlenmesinin yanı sıra, ikinci bir inceleme yapılmıştır. 2024 yılı için ÇKİD ile ilgili bulunan her hedef içerik olarak incelenip azaltım, uyum, atık ve diğer çevre hedefleri olarak sınıflandırılmıştır. Böylece incelenen yerel yönetimlerin ÇKİD için ayırdıkları bütçenin izlenmesinin ötesine geçilerek ayrılan bütçenin ne kadarının sera gazı salımını azaltım, ne kadarının iklim krizinin sonuçlarına uyum, ne kadarının atıklarla ilgili oldukları tasnif edilerek politika önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yerel yönetimlerle ilgili yapılan çalışma, büyükşehir belediyeleri bütçeleri ve su, kanalizasyon veya ulaşım idareleri gibi bağlı kurumlar için yapılmıştır. Büyükşehirlerde bazı hizmetlerin belediyelerin iştirakleri olan şirketler tarafından verildikleri bilinmektedir. Özellikle son yıllarda yenilenebilir enerji üretimi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ulaşım bu şirketler tarafından sürdürülmektedir. Ancak bu hizmetlerin sürdürülmesinde herhangi bir kamu kaynağı kullanılmamaktadır. Büyükşehir belediyelerinin söz konusu iştiraklere ortak olurken ödedikleri sermaye payları dışında, bu şirketler kârlılık esasına

3 Van büyükşehir belediyesinin 2024 yılı Performans Programındaki hedefleri ayrıştırılmadığı için inceme sonuçları içinde yer almamaktadır.

4 Bkz. Ek 1, Ek 2 ve Ek 4.

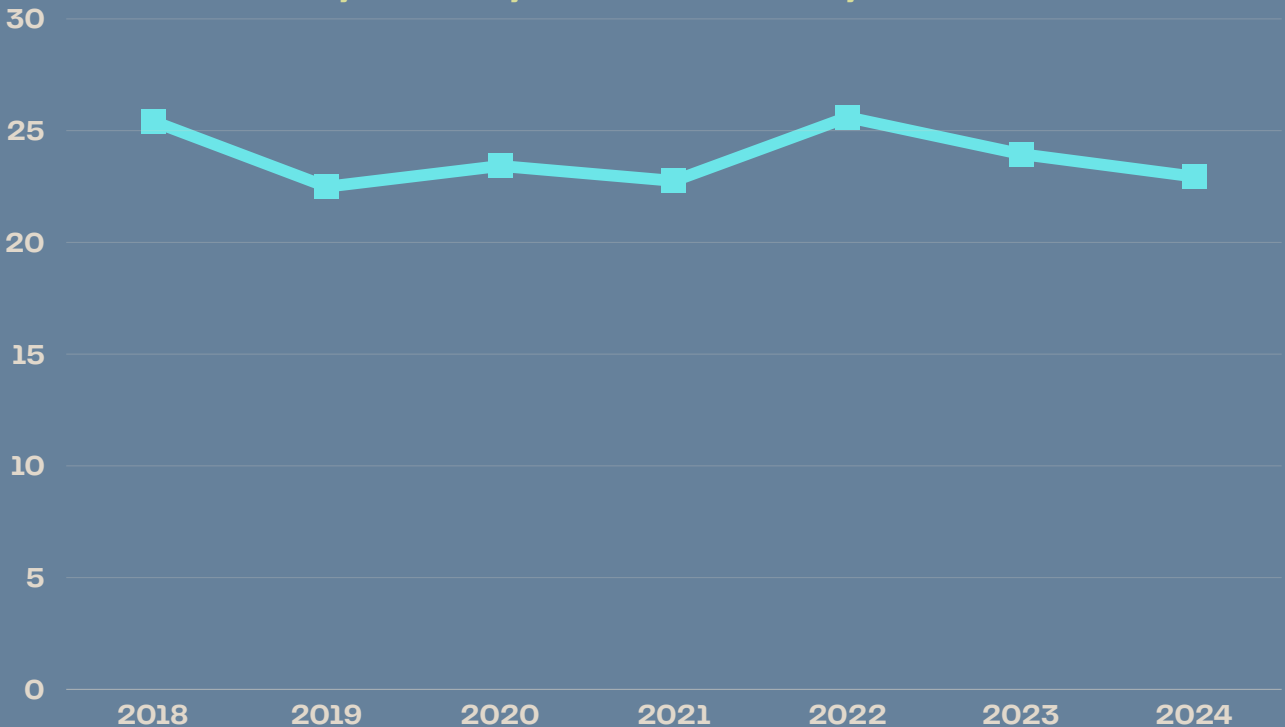
göre çalışmakta ve kamu kaynağı kullanmamaktadırlar. O nedenle şehirlerdeki çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadeleye olumlu katkıları olmakla birlikte kamu kaynağı olmaktan çok bir özel sektör hizmeti olarak değerlendirilebilirler. Diğer yandan bu şirketlerin kamu kurumları gibi faaliyet raporları ve performans programları yayımlama zorunlulukları bulunmamaktadır. O nedenle ÇKİD ile ilgili harcamalarının ayrı olarak izlenmesi de mümkün değildir.

Çalışmada yöntem ve kapsamının verildiği giriş bölümünden sonra, önce 14 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarının ÇKİD ile ilgili bütçelerinin toplam bütçelerine oranları bakımından 2018-2024 izleme sonuçlarının bir arada değerlendirilmesine yer verilmiştir. Daha sonra 16 BB ve bağlı kurumun incelenmesine geçilmiş ve 30 BB ve bağlı kurumun ÇKİD ile ilgili çeşitli göstergeler bakımından karşılaştırılmalarına yer verilmiştir. 30 BB ve bağlı kurumun ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin sınıflandırılması ve bütçelerinin azaltım, uyum, atık ve diğer çevreye göre dağılımları çalışmanın ikinci bölümünde yer almaktadır.[5]

1. Bütçelerin Gösterdiği

Çizim 1'de 2018 yılından itibaren ÇKİD bütçeleri izlenen yukarıda isimleri verilen 14 büyükşehir ve bağlı kurumlarının ÇKİD bütçelerinin ilgili toplam bütçelere oranları verilmektedir. Çizim 1'de görülebileceği gibi, 2018 yılında % 25'in üzerinde iken düşüş göstermiş, 2022 yılında tekrar yükselmiş ancak 2023 ve 2024 yıllarında önce % 24 sonra % 23'e düşmüştür.

**Çizim 1: 14 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ve BAĞLI KURUMLAR
ÇKİD BÜTÇESİ /TOPLAM BÜTÇE %**

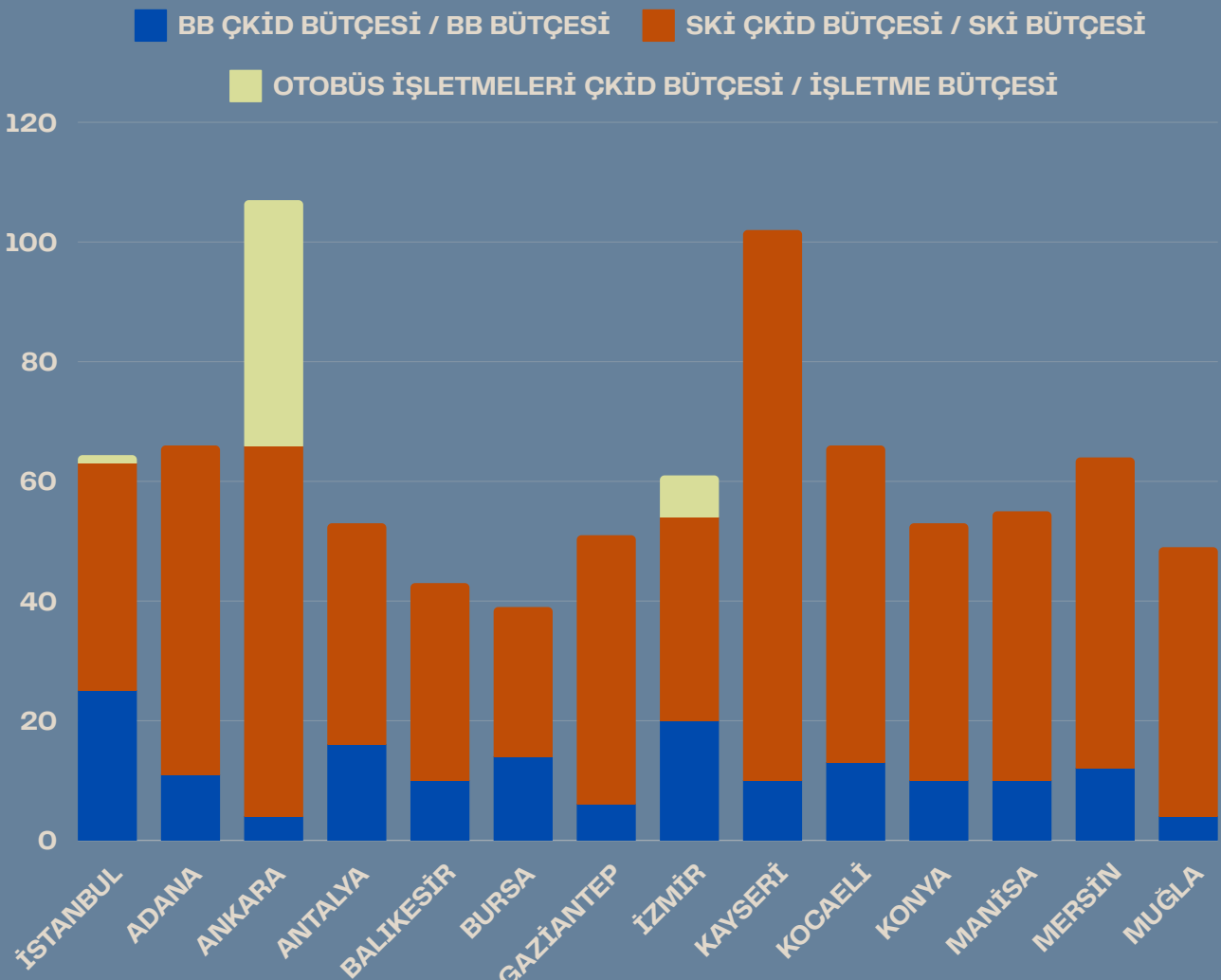
KAYNAK EK 1

5 Büyükşehir bazında tablolar için bkz. Ek 1, Ek 2 ve Ek 4. Sınıflandırma için bkz. Ek 3

İklim değişikliğine yüksek salım ile katkıda bulunan ve küresel ısınmanın olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen bölgelerin kentler olduğu düşünöldüğünde; Türkiye’de yerel yönetimlerin ÇKİD için toplam bütçeleri içinden ayırabildikleri kaynağın 2018–2022 yılları arasında azalma gösteriyor olması kabul edilebilir bir sonuç değildir. Gerek azaltım, gerek atık, gerek uyum konusunda yerel yönetimler başat bir işleve sahiptir ve kaynakları artırılmalıdır. Özellikle 2021 yılında Paris Anlaşması’nın onaylanmış olduğu dikkate alındığında, açıklanan hedeflere reel bütçe azaltılarak nasıl ulaşılaacağı bir muammadır.

Bu büyükşehirler gerek nüfus gerek ekonomik faaliyet bakımından önde gelen şehirlerdir. O nedenle, daha önce belirtildiği gibi, hangi büyükşehirin iklim değişikliği ile mücadeleye daha fazla önem verdiğini anlamak için bütçesinin içinden ÇKİD’e ayırdığı paya bakmak daha yerinde olacaktır. Çizim 2.a ve 2.b büyükşehir ve bağlı kurumları bazında, 2024 yılı için bu bilgiyi vermektedir.

Çizim 2.a: 14 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ve BAğLI KURUMLARI, ÇKİD İLE İLGİLİ PERFORMANS HEDEFLERİNİN TOPLAM BÜTÇEYE ORANLARI, 2024

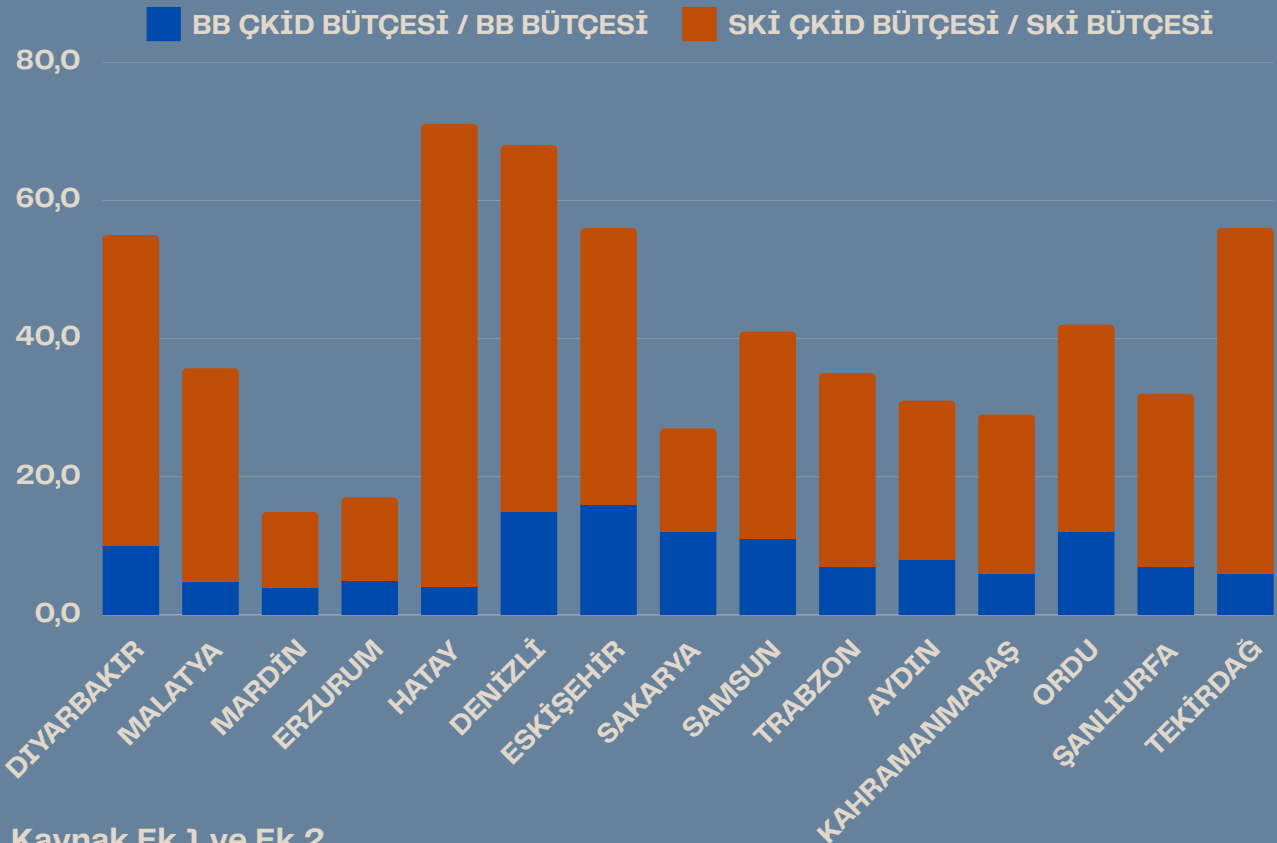
Kaynak Ek 1 ve Ek 2

Çizim 2.a'da görüldüğü gibi, toplam bütçeler içinde ÇKİD bütçesinin oranlarına bakıldığında, 14 büyükşehir belediyesi içinde Ankara'nın bütçesinin en önemli kısmını ÇKİD bütçesi için ayırdığı görülmektedir. Daha sonra Kayseri, İstanbul, Adana, Kocaeli ve Mersin gelmektedir. İstanbul'da raylı sistem ile ilgili harcamalar İBB bütçesinin içinde yer almaktadır. Ankara raylı sistem hizmetini İstanbul'dan farklı olarak ulaşım ile ilgili bağlı kurumu üzerinden gerçekleştirmektedir. O nedene Ankara'da ÇKİD bütçesinin önemli bir kısmı EGO'dan kaynaklanmaktadır. Kayseri ÇKİD harcamasının neredeyse tümünü su ve kanalizasyon idaresi üzerinden yapmaktadır.

Çizim 2.a'dan görülebileceği gibi, 2024 yılında toplam bütçesi içinde en düşük ÇKİD bütçe oranı olan büyükşehir belediyeleri ise Bursa, Balıkesir, Gaziantep, Adana, Muğla ve Konya'dır. 2022 yılı için, toplam bütçesi içinde en yüksek ÇKİD bütçe oranı olan büyükşehir belediyesi olarak Ankara'dan sonra Kayseri ve İstanbul idi. Toplam bütçesi içinde en düşük ÇKİD bütçe oranı olan büyükşehir belediyeleri ise Mersin, Balıkesir ve Bursa idi. (Yentürk, vd. 2022)

İncelememize bu yılki raporumuzda katılan diğer 15 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarına gelince; Hatay, Denizli, Eskişehir, Tekirdağ ve Diyarbakır'ın ilk sıralarda geldiği görülmektedir.

Çizim 2b: 15 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ve BAĞLI KURUMLARI, ÇKİD İLE İLGİLİ PERFORMANS HEDEFLERİNİN TOPLAM BÜTÇEYE ORANLARI, 2024

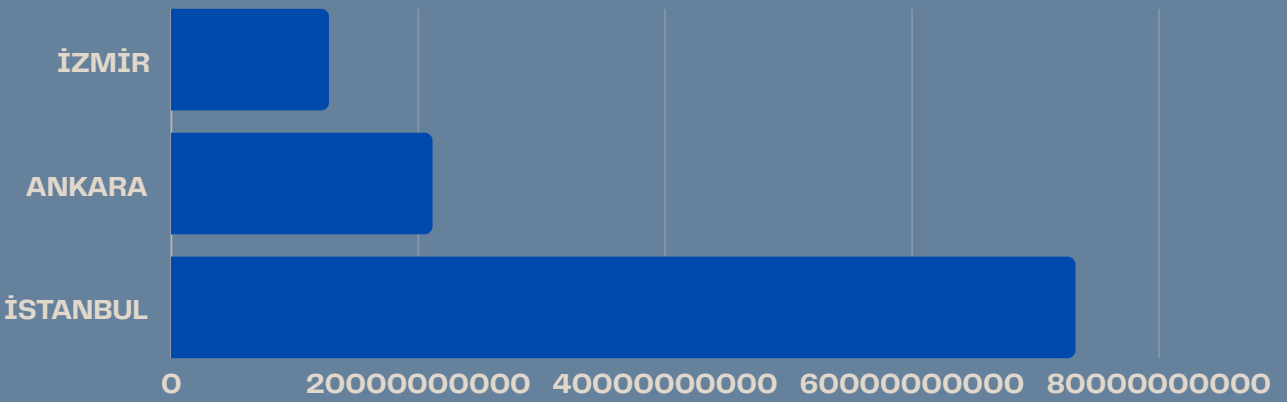

Kaynak Ek 1 ve Ek 2

Büyükşehir belediyelerinin ve bağlı kurumlarının toplam bütçeleri içinde ÇKİD'e ayırdıkları pay önemli bir gösterge olmakla birlikte ÇKİD toplamı içinde hangilerinin daha önemli bütçeleri olduğunu görebilmek için bütçelerin TL cinsinden ne olduğuna bakmak da önemlidir.

Çizim 3.a'dan da görülebileceği gibi, İstanbul büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarının ÇKİD için ayırdığı kaynak TL olarak 73 milyar TL'dir. Ankara'nın ayırdığı kaynak 21 milyar TL, İzmir'in ayırdığı kaynak 13 milyar TL'dir. 29 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumun 2024 yılı bütçesinin toplamı ise 184 milyar TL'dir.

Çizim 3.a: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ VE BAĞLI KURUMLAR ÇKİD BÜTÇELERİ, TL, 2024

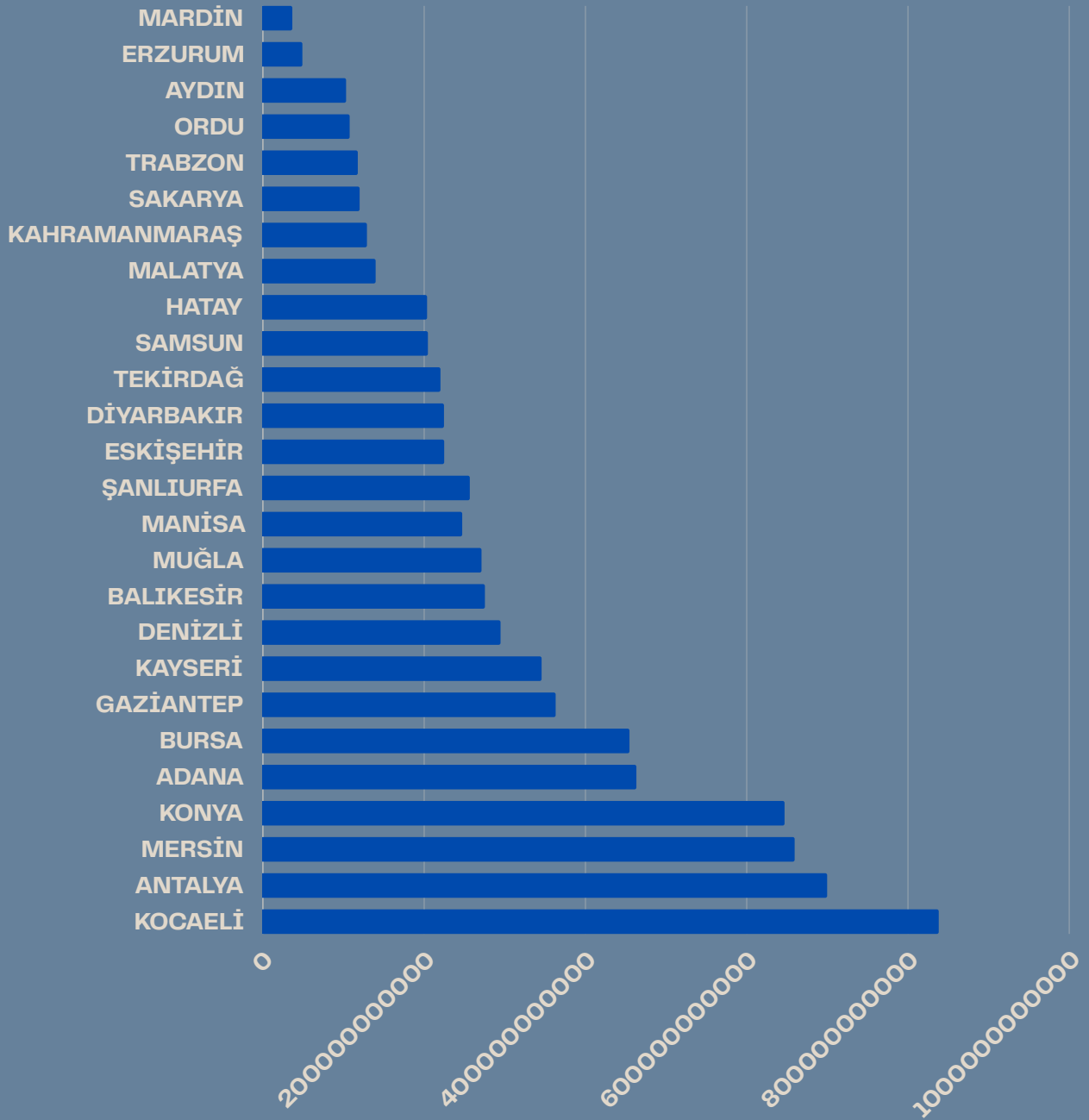
Kaynak Ek 1

2024 yılında, 29 büyükşehir belediyesinin ve bağlı kurumlarının ÇKİD için ayrılmış bütçelerinin toplamı 184 milyar TL'dir. Fosil yakıt kullanımı ve mikroplastiklerin doğaya yayılmasında en önde rol oynayan Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 2024 bütçesi 267 milyar TL'dir (Bütçe Gerekçesi, 2024).

Çizim 3.a'da en yüksek ÇKİD bütçesine sahip olan İstanbul, Ankara ve İzmir'e yer verilmiştir. Tablo 3.b'de ise diğerleri küçükten büyüğe sıralanmıştır. İstanbul toplam 29 büyükşehir ÇKİD belediyesinin % 40'ına sahiptir. Daha sonra Ankara % 11 ve İzmir % 7 büyüklüğünde bütçeye sahiptir.

Çizim 3.b'de yer alan diğer şehirlerin içinde Kocaeli'nin bütçesi toplam 29 büyükşehir ve bağlı kurumun bütçesinin % 5'i, Antalya, Mersin, Konya'nın bütçeleri % 4'ü, Adana'nın % 3'ü, Bursa, Gaziantep, Kayseri ve Denizli ise toplam 29 büyükşehir ve bağlı kuruluş bütçesinin % 2'sini oluşturmaktadırlar. Diğerleri ise % 1'in altında kalmaktadır.

Çizim 3.b: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ VE BAĞLI KURUMLAR ÇKİD BÜTÇELERİ, TL, 2024

Kaynak Ek 1

Merkezi yönetim kurumları içinden özellikle iklim değişikliğine olumsuz katkısı olan kurum ve faaliyetlerin bütçelerinin azaltılması, bu şekilde oluşturulabilecek yeni kaynağın yerel yönetimlerin ÇKİD projelerine yönlendirilmesi mümkündür. Bu projelerin hangi alanlarda olabileceği bir sonraki bölümde tartışılacaktır. O nedenle bir sonraki bölümde, 29 büyükşehir belediyesinin ÇKİD harcamalarının hangi alanlarda yoğunlaştığının, hangi alanlarda eksik kaldığının görülebilmesi için 29 büyükşehir belediyesinin ÇKİD bütçeleri azaltım, uyum ve atık hedefleri için ayrı ayrı tasnif edilerek incelenecektir.[6]

6 Alanların içinde yer alan performans hedeflerinin Azaltım, Uyum, Atık ve Diğer Çevre olarak sınıflandırılması için bkz Ek 3.

2. 29 Büyükşehir Belediyesinin Bütçelerinin ÇKİD Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde, yukarıda ÇKİD ile ilgili 2023 ve 2024 performans hedefleri ayrı ayrı incelenen 29 büyükşehir belediyesi (BB) ve bağlı kurumu (BK) için genel değerlendirmeler yapılacak; incelenen büyükşehir belediyeleri için iklim değişikliği ile mücadele kapsamında bütçelerine yönelik öneriler geliştirilecektir.

Tablo 1: 30 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ (BB) VE BAĞLI KURUMLAR (BK) ÇKİD İLE İLGİLİ BÜTÇELERİN DAĞILIMI %, 2024

	AZALTIM	UYUM	ATIK	DİĞER
DENİZLİ BB ve BK	57	24	16	3
İSTANBUL BB ve BK	54	26	17	3
ANKARA BB ve BK	52	28	19	1
GAZİANTEP BB ve BK	52	24	23	1
SAMSUN BB ve BK	40	41	18	1
MUĞLA BB ve BK	37	26	36	1
DİYARBAKIR BB ve BK	32	46	22	0
ESKİŞEHİR BB ve BK	32	35	31	2
KONYA BB ve BK	32	36	32	0
ERZURUM BB ve BK	28	39	18	15
ANTALYA BB ve BK	26	44	29	1
KAHRAMANMARAŞ BB ve BK	25	52	14	9
MERSİN BB ve BK	25	46	22	7
KAYSERİ BB ve BK	24	50	25	1
MALATYA BB ve BK	22	46	30	2
KOCAELİ BB ve BK	21	55	16	8
ADANA BB ve BK	16	49	33	2
İZMİR BB ve BK	13	42	32	13
AYDIN BB ve BK	12	32	31	25
SAKARYA BB ve BK	10	64	22	4
BALIKESİR BB ve BK	8	65	22	5
MANİSA BB ve BK	7	43	46	4
ORDU BB ve BK	5	49	37	9
HATAY BB ve BK	3	61	34	2
ŞANLIURFA BB ve BK	3	76	16	5
TEKİRDAĞ BB ve BK	2	71	24	3
BURSA BB ve BK	1	72	15	12
MARDİN BB ve BK	1	62	18	19
TRABZON BB ve BK	1	69	29	1
VAN BB ve BK				

Kaynak: Kurumların 2024 Performans Programları. Yöntem için bkz. www.kahip.org
VAN BB ve BK verisi ayrıştırılamamıştır.

29 büyükşehir belediyesinin bütçelerinin azaltım, uyum, atık ve diğer çevre alanları altındaki payları Tablo 1'de verilmektedir. Tabloda BB ve BK'ların ÇKİD payları, azaltım hedefinin oranına göre büyükten küçüğe dizilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, 16 BB'nin azaltım hedeflerine ayırdıkları ÇKİD bütçesinin toplam ÇKİD bütçesinin % 25'inin altında olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle incelenen 29 BB'nin yarısından çoğunun azaltım için ayırdıkları bütçe toplam ÇKİD bütçelerinin % 25'inden daha düşüktür. Küresel ısınma ve iklim krizine önemli etkisi olan kentlerin, azaltım hedeflerinin daha önemli bir paya sahip olması beklenmelidir. Azaltıma ayrılan bütçenin artması, uyuma ayrılmak zorunda kalınacak bütçeyi hızla azaltacaktır.

2024 performans programının incelenmesinden elde edilen sonuçlara göre; 2024 bütçesi içinde, toplam ÇKİD bütçesi içinde azaltıma % 25'in üzerinde pay ayıran büyükşehirlerin başında Denizli, İstanbul, Ankara ve Gaziantep gelmektedir. Bu şehirler ÇKİD bütçesi içinden en yüksek payı azaltıma ayırmaktadırlar. Aşağıda ayrıca inceleneceği gibi, İstanbul BB esas olarak raylı sistem için önemli bir bütçe ayırmıştır. Denizli ve Ankara, yenilenebilir enerji kullanımına Gaziantep ise yenilenebilir enerji üretimine yüksek bütçe ayırmıştır.

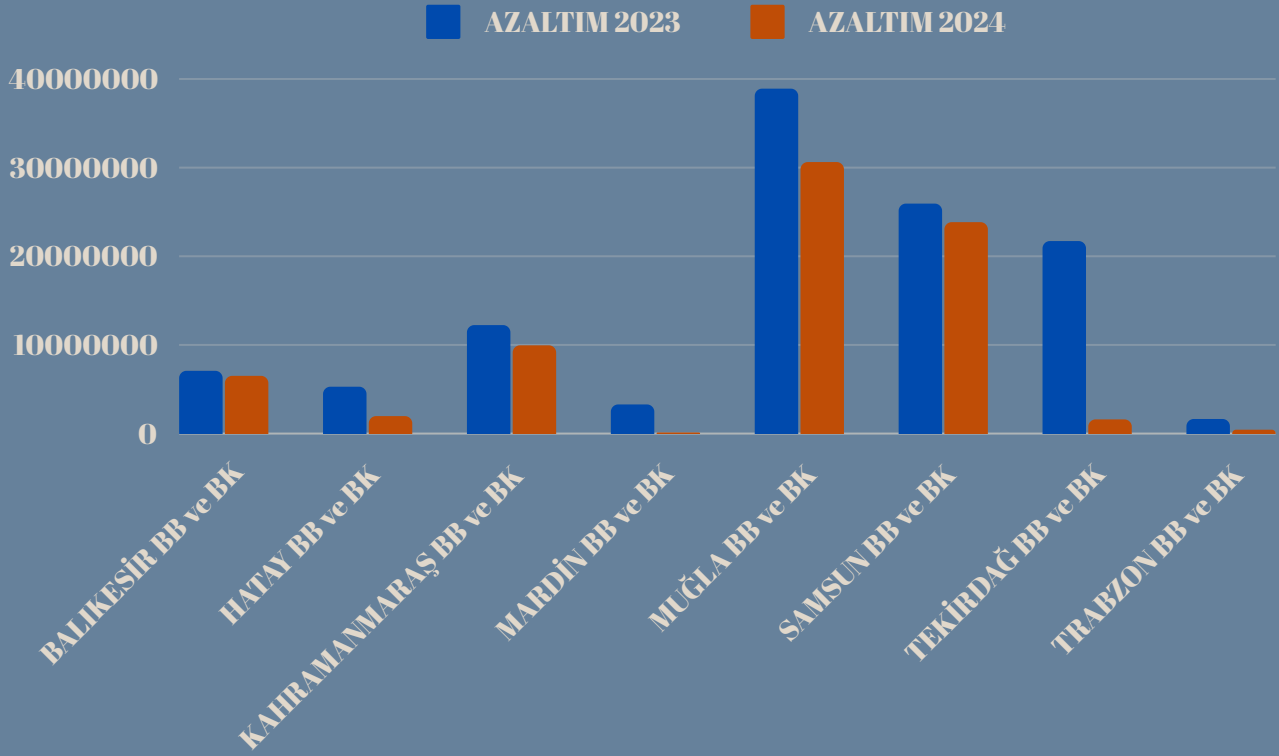
AZALTIM

İncelenen 29 BB ve BK'nın 16'sının performans hedefleri içinde azaltım için ayırdığı payın, uyum ya da atık hedeflerinden düşük olması olumsuz bir durum olarak dikkat çekicidir. Bu başlık altında önce azaltıma ayrılan bütçelerin 2023-2024 arası nasıl değiştiği incelenecek sonra azaltım bütçelerinin hangi alt alanlara ayrıldığı ele alınacaktır.

Çizim 4.a ve 4.b, şehirlerin azaltıma ayırdıkları bütçeleri 2023 ve 2024 yılları için dolar cinsinden vermektedir. Azaltıma ayrılan bütçe verilerinin dolar cinsinden verilmesi 2023-2024 arası yaşanan enflasyonun TL üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak ve gelişimi doğru değerlendirebilmek içindir. İstanbul ve Ankara BB ve BK en büyük azaltım bütçesine sahip iki şehirdir. İstanbul'un 2023 yılındaki azaltım bütçesi 2 milyar dolar iken, 2024 yılında 1 milyar 200 milyon dolar yükselmiştir. Ankara da azaltım bütçesi yüksek olan ve artan bir şehirdir ve uyuma ayırdığı bütçe 2023-2024 arası 220 milyon dolardan 330 milyona çıkmıştır.

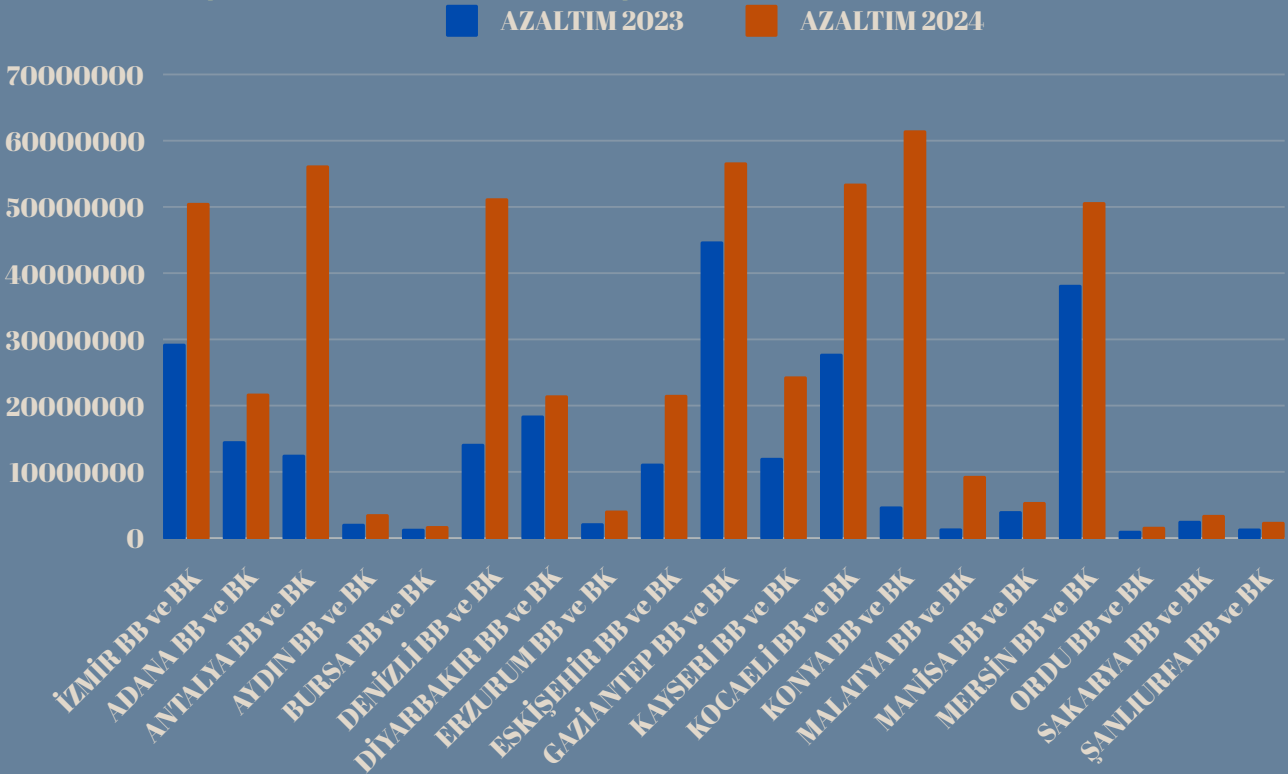
Çizim 4.a'da azaltım bütçeleri azalan şehirler, Çizim 4.b'de ise artan şehirler yer almaktadır (İstanbul ve Ankara hariç).

Çizim 4.a: AZALTIM BÜTÇELERİ DÜŞEN BB'LER, Dolar

Çizim 4.a'da görüldüğü gibi, 2023 yılından 2024 yılına gelindiğinde, sekiz büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumun azaltım bütçeleri düşmektedir. Bunların arasında Tekirdağ, Mardin, Trabzon ve Hatay'ın azaltım bütçeleri dikkat çekici şekilde azalmaktadır.

Çizim 4.b: AZALTIM BÜTÇELERİ ARTAN BB'LER, Dolar

Çizim 4.b'de görülebileceği gibi, azaltım bütçesi artan şehirler arasında Antalya, Denizli, Kocaeli ve Konya'nın azaltım bütçeleri hızlı artış göstermektedir. Azaltım bütçeleri 50 milyon doların üzerinde olan 7 şehir bulunmaktadır.

**Tablo 2: 30 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, 2024 PERFORMANS PROGRAMI
AZALTIM BÜTÇELERİ, DOLAR**

	RAYLI SİSTEM VE BİSİKLET YOLU BÜTÇESİ	YENİLENEBİLİR ENERJİ ÜRETİM	YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI VE ENERJİ VERİMLİLİĞİ	TARIMSAL AZALTIM	HAYVANSAL AZALTIM	AZALTIM YÖNETİMİ	TOPLAM
İSTANBUL BB ve BK	1.142.077.669	742.526	51.170.786	0	0	10.735.842	1.204.726.823
ANKARA BB ve BK	204.151.515	1.515.152	125.582.364	0	0	1.562.608	332.811.638
KONYA BB ve BK	61.030.303	196.970	4.545	0	30.303	303.030	61.565.152
GAZİANTEP BB ve BK	3.539.697	53.181.818	7.273	0	0	0	56.728.788
ANTALYA BB ve BK	50.757.576	2.696.970	2.635.303	181.818	0	0	56.271.667
KOCAELİ BB ve BK	52.913.030	0	536.861	0	0	75.758	53.525.649
DENİZLİ BB ve BK	0	38.090.909	11.907.333	0	0	1.306.667	51.304.909
MERSİN BB ve BK	0	12.121	50.718.215	0	0	0	50.730.336
İZMİR BB ve BK	7.540.303	45.455	34.885.297	6.537.242	454.545	1.150.303	50.613.145
MUĞLA BB ve BK	0	3.161.818	27.116.788	0	0	350.000	30.628.606
KAYSERİ BB ve BK	10.329.182	10.666.667	3.418.091	0	0	0	24.413.939
SAMSUN BB ve BK	0	2.159.968	21.688.921	0	0	0	23.848.889
ADANA BB ve BK	20.864.776	68.182	195.455	0	0	690.909	21.819.322
ESKİŞEHİR BB ve BK	4.944.303	2.702.000	13.910.242	0	0	72.606	21.629.152
DİYARBAKIR BB ve BK	7.576	1.727.273	0	0	0	19.818.182	21.553.030
KAHRAMANMARAŞ BB ve BK	0	1.515.152	8.439.394	0	0	0	9.954.545
MALATYA BB ve BK	0	0	9.393.939	0	0	0	9.393.939
BALIKESİR BB ve BK	0	1.274.242	4.466.703	0	636.364	133.333	6.510.642
MANİSA BB ve BK	0	3.876.563	1.574.696	0	0	0	5.451.259
ERZURUM BB ve BK	0	4.011.062	21.184	84.735	10.592	31.818	4.159.390
AYDIN BB ve BK	0	963.242	2.650.303	0	0	0	3.613.545
SAKARYA BB ve BK	2.515.697	0	986.364	0	0	0	3.502.061
ŞANLIURFA BB ve BK	1.696.970	0	151.515	606.061	0	0	2.454.545
HATAY BB ve BK	0	1.515.152	0	363.636	0	90.909	1.969.697
BURSA BB ve BK	1.507.030	73.636	0	0	0	236.273	1.816.939
ORDU BB ve BK	0	0	677.333	0	896.667	134.061	1.708.061
TEKİRDAĞ BB ve BK	0	0	1.598.121	0	0	0	1.598.121
TRABZON BB ve BK	424.242	0	3.030	0	0	7.576	434.848
MARDİN BB ve BK	60.606	60.606	0	0	0	0	121.212
VAN BB ve BK							
TOPLAM 29 BB VE BK	1.564.360.476	130.257.484	373.740.055	7.773.492	2.028.470	36.699.874	2.114.859.851
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM	1.543.495.699	130.189.302	373.544.601	7.773.492	2.028.470	36.008.965	2.093.040.530

Kaynak: Kurumların 2024 Performans Programları. Yöntem için bkz. www.kahip.org
VAN BB ve BK verisi ayrıştırlanamamıştır.

Tablo.2'de büyükşehirlerin, azaltım bütçelerinin hangi alanlarda olduğu incelenmektedir. Azaltım hedeflerinin alanları arasında raylı sistem ve bisiklet yolu gibi ulaşım kaynaklı azaltım hedefleri, yenilenebilir enerji üretimi, yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği, tarımsal ve hayvansal azaltım ve azaltım hedefleri yer almaktadır.[7]

Tablo 2'de görüleceği gibi, Kahramanmaraş ve sonrasında gelen 14 şehrin azaltım bütçeleri 10 milyon doların altındadır. Tablo 2'den görülen en önemli sonuç, raylı sistem ve bisiklet yolu çok sayıda şehrin en önemli bütçesini ayırdıkları alandır. Bir başka deyişle, Tablo 2'nin son iki satırından da anlaşılacağı gibi, 29 BB ve BK için toplam 2 milyar 115 milyon dolar olan azaltım bütçesinin 1 milyar 564 milyon doları raylı sistem için kullanılmaktadır. Bunun 1 milyar 104 milyon doları İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından ayrılan raylı sistem bütçesidir.

29 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumunun azaltım bütçesinin % 74'ü raylı sistem bütçesinden kaynaklanmaktadır. Tek başına İstanbul BB'nin raylı sistem bütçesi 29 BB ve BK'nın azaltım bütçesinin % 54'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde, 29 BB ve BK'nın içinden 7 BB ve BK (İstanbul, Konya, Kocaeli, Antalya, Bursa, Trabzon ve Adana'da) azaltım hedefi bütçesinin tamamına yakınının raylı sisteme gittiği görülmektedir. Raylı sisteme geçiş, büyükşehirler için azaltım hedefine hizmet etmekten çok ulaşım hedefine hizmet etmektedir. Ama dolaylı olarak tabii ki karbon emisyon azaltımı için raylı sistem ulaşım ağının önemli olduğu vurgulanmalıdır. Ancak, elektriğin fosil yakıtlardan üretilmiş olabileceği dikkate alındığında, raylı sistemin azatım hedefine oldukça dolaylı bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Raylı sistem dışında diğer azaltım alanlarına bütçe ayrılmalıdır.

2024 performans programları incelendiğinde, bu büyükşehirlerin bisiklet yolu için küçük bir bütçe ayırdıkları görülmektedir. Büyükşehirlerin bisiklet yolu bütçelerini artırmaları ve teşvik etmeleri azaltım hedefleri üzerinde net olarak olumlu bir etki yaratacaktır.

Yenilenebilir enerji üretiminin azaltım bütçesi içindeki payı açısından incelendiğinde, Gaziantep, Denizli ve Kayseri'nin 2024 yılında azaltım bütçesinin önemli miktarlarını yenilenebilir enerji üretimi için ayırdıkları görülmektedir. Bu şehirlerin 2024 performans programı incelendiğinde güneş enerjisi santralleri kurmak için önemli bir bütçe ayırdıkları görülmektedir.

Gaziantep, Denizli ve Kayseri dışında kalan büyükşehirlerin çoğu güneş enerjisine, çamurdan enerji üretimine, metan gazından enerji üretimine küçük bütçeler ayırmıştır. Ayrılan bu bütçeler artırılmalıdır. Güneş enerjisi santrallerinin kurulmasının incelenen birçok büyükşehir için uygun iklim koşulları nedeniyle çok kolay olacağı vurgulanabilir.

Çöp gazından enerji üretimi büyükşehirlerin gündemine girmemiştir. Yüksek nüfuslu büyükşehirlerde çöp ayrıştırma ve çöp gazından enerji üretimi önemli bir enerji kaynağı olabilir. Bu hedefin olmaması en önemli eksikliklerden biridir. Belirtmeliyiz ki çöpten enerji üretimi vahşi yakma yoluyla değil; sürdürülebilirlik, döngüsel ekonomi ve sıfır atık prensiplerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir.

Ankara enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımına önemli bir bütçe ayırmıştır. Ankara'nın 2024 Performans programından görülebileceği gibi, enerji verimliliğini artırmak en çok bütçe ayrılan azaltım alt alanıdır. Mersin, İzmir, Muğla, Samsun ve Eskişehir azaltım bütçesinden en büyük payı enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımına ayırmaktadırlar. İstanbul ve Denizli en büyük payı ayırmamakla birlikte dolar olarak önemli bütçe ayıran iki şehirdir.

Düşük emisyonlu otobüsler ile ulaşımın sağlanması, belediye binalarında ve belediyeye ait park, bahçe ve işletmelerde enerjinin verimli kullanımı, çeşitli alanlarda elektrik giderlerinin azaltımı, arıtma tesislerinde, otobüslerin temizliğinde ve benzeri ihtiyaçlarda yenilenebilir enerji kullanımı, biyolojik ayrıştırma yapmak bu büyükşehirlerin hedefleri arasında yer almaktadır. Diğer büyükşehirlerde de yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği için bütçe ayrıldığı görülmektedir. Ancak Tablo 2.den de anlaşılacağı için bunların bütçeleri çok küçüktür.

Yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliği, aslında insan sermayesinin geliştirilmesi ve bilinçlendirilmesi ile büyük sıçramalar sağlanabilecek bir hedeftir. Büyükşehir belediyelerinin bu alana bütçe ayırması, ayrılan bütçelerin artırılması çok önemlidir.

Büyükşehirlerin yakın çevrelerinde var olan tarım faaliyetlerinin desteklenmesinin, halka şehir tarımcılığına yönelik teşvik ve eğitimlerin sağlanmasının –özellikle uzaktan taşımanın neden olduğu fosil yakıt kullanımını bertaraf edeceği için– azaltıma katkısı olduğu düşünülebilir. Bu nedenle, uzaktan taşımayı azaltacak kent tarımcılığına da azaltım hedefleri içinde, yenilenebilir enerji kullanımı ve verimliliği alanında yer verilmiştir. Bu çerçevede örneğin köylü pazarı kurmak, üreticiye eğitim ve destek vermek, jeotermal ve güneş enerjisine dayalı seracılık yapmak gibi alt alanlara bütçe ayrılmadığı görülmektedir. Güneş enerjisinin tarımsal üretimde kullanılmasına daha çok bütçe ayrılması gereklidir. Jeotermal enerji yenilenebilir enerji türleri arasında kabul edilse de çıkarılması sırasında tatlı su kaynaklarıyla karışması; çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan kimya–

sal gazların toprağın altına re-enjeksiyon yöntemiyle geri gönderilmemesi durumunda çevreye zarar verebilmektedir.[8] Bu nedenle bu enerjinin üretim ve kullanım ve denetlenmesinde çevre halkının, ilgili STK'ların ve konu ile ilgili bilim insanlarının görüşlerine önem verilmelidir.

Bunların dışında azaltım hedefli tarım ve hayvancılık faaliyetleri çok spesifik özellikler taşıyan faaliyetler olmak zorundadır. Organik tarım uygulamaları ve tarımda kompost uygulamalarına verilen destek, metan gazı salımını azaltacak küçükbaş hayvanların yem ve ırk verimliliğini geliştirecek hayvancılık uygulamaları ve destekleri bu kapsamda örnek verilebilir.[9] 2024 yılında bu konuda 6,5 milyon dolar bütçe ayıran İzmir örnek verilebilir. Tablo 2'de hayvansal azaltım için İzmir dışında Konya, Balıkesir, Erzurum ve Ordu'nun çok küçük bütçeler ayırdığı görülmektedir. Diğer şehirler bu konuya hiç kaynak ayırmamaktadırlar. Tarımsal azaltım için, İzmir dışında Antalya, Erzurum, Şanlıurfa ve Hatay bütçe ayırmaktadır. Diğer şehirler bu konuya kaynak ayırmamışlardır.

Tarımsal üretime katkıda bulunan ve hayvancılık yapan orta büyüklükteki kentlerin tarım ve hayvancılıkta metan gazı salımını azaltacak tedbirlere yönelik bütçe ayırmaları, tarımda kompost uygulamaları ve organik tarımcılığı desteklemeleri önemlidir.

Tablo 2'de yer alan azaltım yönetimi, iklim değişikliği eylem planlarının yapılması, yaygınlaştırılması ve sera gazı ölçüm çalışmaları gibi hedeflere ayrılan bütçeleri kapsamaktadır. Azaltım yapabilmek için öncelikle sera gazı salımının ölçülmesi ve eylem planı yapılmış olması gerekli olduğundan; bu hedef azaltım hedefinin altına yerleştirilmiştir. İklim eylem planı bir kez yapıldıktan sonra bir süre yeniden bütçe ayrılması gerekmeyen bir hedef olarak değerlendirilmemelidir. İklim eylem planının içselleştirilmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılması için bütçede her yıl, sera gazının ölçümü ve güncellenmesi konusunda kaynak ayrılması önemlidir.

UYUM

Tablo 3'ten 29 büyükşehir ve bağlı kurumlarının uyum hedeflerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı izlenebilir. Tablo 3'ün son satırlarına bakıldığında toplam 29 BB ve BK'nın uyum hedefi için ayırdıkları bütçedeki en önemli payın, içme suyu tesisi yapımına yönelik olduğu görülebilir. İçme suyu temini, büyükşehir belediyelerinin bağlı kurumlarından olan su kanalizasyon dairelerinin yerine getirdiği geleneksel hizmetlerin başında gelmektedir. Su temini, küresel ısınma ve iklim krizi ile artan kuraklık ve su kıtlığı dikkate alındığında uyum hedefi ile ilgili önemli bir alandır.

8. <https://www.wwf.org.tr/?10120/jeotermal-enerji-tehdit-olmasin>

9. Metan gazının sera gazı salımına katkısının ve metan gazı üretiminde tarımın rolünün önemi 2021 IPCC raporunda da yer almaktadır. <https://www.wwf.org.tr/?10120/jeotermal-enerji-tehdit-olmasin>

İçme suyu tesisi yapımı, tarımsal sulama tesisi yapımı ve bu sulama tesisi ve içme suyu tesislerinin işletilmesi bir arada düşünüldüğünde, toplam uyum bütçesinin % 61'inin tesis yapımı ve işletilmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Sulama dışında kalan bütçeden en büyük payı yeşil alanlar almaktadır. Yeşil alanların özellikle karbon yutağı işlevi ön planda olmalıdır. Ancak 29 büyükşehir belediyesi faaliyet raporları incelendiğinde, çim ekimi ve bakımının önemli bir faaliyet olduğu görülmektedir. Oysa çim aşırı su isteyen bir örtücüdür ve uyum harcamalarındaki payı ayrıştırılamamaktadır. O nedenle bu alandaki bütçelerin uyum karşıtı olabilecek bir hedef içerdiği akılda tutulmalıdır. Büyükşehir belediyeleri, az su isteyen, yörenin doğasına uygun yer örtücülere geçmeli ve çim ekiminden vazgeçmelidirler.

Geleneksel çayır çimen ile aşırı su tüketiminin önüne geçilmelidir. Şehir ormanları performans hedefleri içinde özel olarak belirtilmemiştir. Şehir ormanları için bütçe eklenmelidir.

Biyoçeşitliliğin ve endemik türlerin korunması, zararlılarla organize ve biyolojik mücadele yeşil alan ve yutak alanına dahil edilmiştir. Biyoçeşitliliğin ve endemik türlerin korunması hedefleri arasında 2021 performans programında çok kısıtlı bütçe ayrıldığı görülmektedir. Biyoçeşitlilik ve endemik türlerin korunması alt alanına büyükşehirler bütçe ayırmalıdır. Zararlılarla mücadelede kimyasal yöntemler çok az büyükşehir performans programlarında ayrıştırılabilmiş ve uyum hedeflerine bu mücadelenin biyolojik yollarla yapıldığı anlaşılan bütçeler dahil edilmiştir. Vektörlerle mücadele ya da zararlılarla mücadele ismi altında kimyasal mücadele yerine biyolojik mücadeleye bütçe ayrılmalıdır.

Tablo 3: 30 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, 2024 PERFORMANS PROGRAMI UYUM BÜTÇELERİ, DOLAR

	İÇME SUYU TESİS YAPIMI	TARIMSAL SULAMA TESİS YAPIMI	SU/SULAMA TESİS İŞLETİM VE BAKIM	YAĞMUR SUYU KAZANIM	SU VERİMLİLİĞİ	YEŞİL ALAN VE YUTAK (ÇİM DAHİL)	UYUMLU TARIM VE HAYVANCILIK	İKLİM ERKEN UYARI	TOPLAM
İSTANBUL BB ve BK	142.349.545	0	148.992.185	0	8.898.488	251.193.775	16.734.932	0	568.168.925
ANKARA BB ve BK	37.231.727	1.212.121	79.867.970	0	7.010.455	55.863.636	242.424	0	181.428.333
İZMİR BB ve BK	1.244.470	0	57.801.265	18.737.168	930.152	72.265.424	11.588.455	1.023.970	163.590.903
KOCAELİ BB ve BK	49.051.059	0	46.029.390	0	8.795.362	35.250.682	0	0	139.126.494
MERSİN BB ve BK	13.953.030	0	38.459.852	0	2.419.072	39.787.879	0	0	94.619.833
ANTALYA BB ve BK	47.903.939	5.015.152	23.456.994	1.866.667	11.696.970	2.846.212	0	0	92.785.933
KONYA BB ve BK	740.909	0	61.457.576	0	576	8.787.879	181.818	0	71.168.758
ADANA BB ve BK	36.556.061	0	23.321.970	0	0	9.495.455	0	0	69.373.485
BURSA BB ve BK	17.013.824	5.338.756	11.209.421	0	1.466.237	29.286.515	0	213.412	64.528.166
ŞANLIURFA BB ve BK	34.358.303	0	5.878.788	60.606	3.721.212	15.151.515	0	15.152	59.185.576
BALIKESİR BB ve BK	12.614.639	0	12.878.594	0	887.631	10.175.757	17.551.515	0	54.108.136
KAYSERİ BB ve BK	9.684.091	2.121.212	22.354.848	0	454.545	13.718.939	3.928.788	339.515	52.601.939
TEKİRDAĞ BB ve BK	13.625.515	0	23.438.285	683.182	2.266.364	6.383.636	757.909	136.364	47.291.254
HATAY BB ve BK	33.150.953	0	1.801.924	0	0	2.663.939	242.424	0	37.859.241
MANİSA BB ve BK	11.790.925	1.198.686	12.427.134	0	1.252.793	4.249.834	944.286	112.247	31.975.906
DİYARBAKIR BB ve BK	0	0	29.950.000	0	1.484.848	151.515	0	0	31.586.364
GAZİANTEP BB ve BK	7.060.606	0	1.818.182	0	13.195.455	4.306.061	0	0	26.380.303
SAMSUN BB ve BK	18.875.758	281.781	2.339.394	0	924.242	1.539.697	684.470	0	24.645.342
TRABZON BB ve BK	12.245.442	0	4.382.121	2.000.000	0	5.719.939	51.818	0	24.399.320
ESKİŞEHİR BB ve BK	589.697	0	2.650.576	0	3.721.667	16.705.636	0	0	23.667.576
SAKARYA BB ve BK	6.010.606	15.152	2.438.409	0	513.636	10.363.636	3.789.636	0	23.131.076
DENİZLİ BB ve BK	1.011.212	0	7.751.727	0	939	12.724.545	0	0	21.488.424
MUĞLA BB ve BK	11.474.739	0	8.193.988	606.061	493.394	0	84.455	0	20.852.636
KAHRAMANMARAŞ BB ve BK	10.151.515	0	1.151.515	1.515.152	1.775.818	5.696.970	0	12.121	20.303.091
MALATYA BB ve BK	0	0	15.639.394	0	969.697	2.939.394	0	0	19.548.485
ORDU BB ve BK	6.247.788	0	623.986	0	1.008.485	7.178.788	753.030	27.273	15.839.350
AYDIN BB ve BK	4.269.828	0	5.439.394	31.212	101.515	0	0	193.939	10.035.888
MARDİN BB ve BK	6.848.485	0	0	0	0	0	0	0	6.848.485
ERZURUM BB ve BK	3.000.000	0	1.100.000	536.073	136.965	953.645	0	0	5.726.683
VAN BB ve BK									
TOPLAM 29 BB VE BK	549.054.667	15.182.860	652.854.882	26.036.119	74.126.516	625.400.906	57.535.960	2.073.993	2.002.265.903
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM	535.429.152	15.182.860	629.416.597	25.352.937	71.860.153	619.017.269	56.778.051	1.937.629	1.954.974.649

Kaynak: Kurumların 2024 Performans Programları. Yöntem için bkz. www.kahip.org
VAN BB ve BK verisi ayrıştırlanamamıştır.

Yağmur suyu hasadı, 2021 yılından beri İzmir'in performans programlarında yer almaktadır. Diğer büyükşehirlerde[10] kanalizasyon idarelerin bir görevi olarak, kanalizasyon sistemine dahil edilme için yapılan tesislerin içinde yer almaktadır. İklim değişikliğine uyum çerçevesinde amaç, yağmur suyunun depolanıp yeniden kullanımının sağlanmasına bütçe ayrılmasıdır. İklim krizine bağlı olarak kuraklık tehdidi, su ve gıda güvenliği çerçevesinde, yağmur hasadı, şehirlerin mutlaka başvurması gereken bir uygulamadır ve büyükşehir belediyelerinin gündemine girmelidir.

Su verimliliği alanı için ayrılan bütçeler çok düşüktür. Suyun verimli kullanımı, bir yandan neredeyse incelenen tüm büyükşehir belediyelerinin uyguladığı kaçak ve kayıpların izlenmesi gibi teknik ve SCADA gibi yazılım yatırımlarını gerektirirken, diğer yandan eğitim ve bilinçlendirmeyi içerdiği için daha düşük bütçe ile önemli sonuçlar alınabilecek bir alandır. Bu bilinçlendirme vatandaşlara yönelik olduğu kadar belediye çalışanlarına yönelik olmalıdır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi, 2024 performans programlarının incelenmesinden, çok az sayıda büyükşehirde araç ve tesis bakımında atık suyun yeniden kullanıldığı görülmektedir. Su verimliliği alanı, deniz suyunun tuzsuzlaştırılması alt alanını da içermektedir.

Deniz suyunun tuzsuzlaştırılması diğer bir deyişle "desalinasyon" uygulamaları iklim kriziyle mücadele ve sürdürülebilirlik açısından istenmeyen etkilere de yol açabilecek uygulamalardır. Bu uygulamanın her bölgenin kendi şartları dahilinde düşünülmesi, sürdürülebilirlik kriterlerine uyulması önemlidir.[11] Kıyı şeridinde olan büyükşehir belediyelerinde dikkate alınması önerilen bir hedeftir. Ancak bundan önce su tasarrufu, yağmur suyu hasadı gibi yöntemler benimsenmelidir.

Tarımsal sulama tesisi yapımına 2024 hedefleri içinde yer veren 7 büyükşehir olduğu Tablo 3'ten görülmektedir. Tarım sektörünün en çok su tüketen sektörlerin başında geldiği bir gerçektir. Tarım arazilerinin sulanmasında vahşi sulama yöntemleri yerine damlama sulama gibi daha az suyun kullanıldığı yöntemlere geçilmeli ve teşvik edilmelidir. Vahşi sulamaya dayalı tarımsal sulama tesisi yapılmasına bütçe ayrılmamalıdır. Damlama sulamanın park ve bahçelerde de kullanılması önemlidir.

Tablo 3'te yer alan önemli bir uyum hedefi, uyumlu tarım ve hayvancılığa ayrılan bütçe ile ilgilidir. Sıcağa uyumlu tarım uygulamalarına destek, erozyon, çölleşme ve kuraklıkla mücadele gibi alt alanlar uyumlu tarım alanı içinde ele alınmıştır. Ayrıca, toprak verimliliğinin artırılması, uyumlu hayvancılık için verilen destekler ve hayvan sağlığının korunması, uyumlu tarım ve hayvancılık alanı altında yer almaktadır. Tablo 3'te görüldüğü gibi, sadece 14 büyükşehir belediyesinde bu geniş başlığa cevap verecek hedefler olduğu görülmektedir. Orta büyüklükte ve

10. Ancak, bazı büyükşehirlerde bu çalışmalara iştirakler üzerinden başlanmıştır. İştiraklerin inceleme kapsamına alınamadığı daha önce belirtilmiştir.

11. <https://yesilgazete.org/desalinasyon-susuz-kentlere-care-mi-akgun-ilhan/>

tarımsal üretime eğilimi yüksek olan büyükşehirler açısından iklim krizinin etkilerine karşı tarımsal uyuma yönelik de bütçelerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca, yetiştirilmesinde yoğun miktarda suya ihtiyaç duyulan tarımsal ürünler yerine daha az su isteyen ürünlere yönelik destek sağlanması ve bu konularda bilgi ve eğitimlerin verilmesi yerinde olur.

Hayvan sağlığının korunması daha yaygın rastlanan bir hedeftir. Ancak hayvan sağlığı ve hayvancılığın desteklenmesi, daha önce belirtildiği gibi metan gazını azaltım hedefleriyle el ele gitmesi gereken bir hedef olarak dikkate alınmalıdır.

İklim uyarı sistemlerine, sıcak dalgalarına ayrılan kaynaklar da uyum hedefi altında ayrı olarak sınıflandırılmıştır. İklim erken uyarı sistemleri, büyükşehirler için kaynak ayrılması gereken bir hedeftir. Benzer şekilde, sayılan bu iklim olayları konusunda halkın bilinçlendirilmesi, tedbirlerin alınması ve uyarılması açısından kaynak ayrılması önemlidir. Bu alanda bütçe ayrılmış on büyükşehir olduğu Tablo 3'ten görülmektedir.

ATIK

Atık hedefi büyükşehirlerin, özellikle su ve kanalizasyon idarelerinin geleneksel olarak bütçe ayırdıkları hedeflerin başındadır. Tablo 4'ün son iki satırından katı ve sıvı atık tesisi yapımının toplam atık bütçesinin % 42'sini; atık toplama ve yönetiminin ise % 44'ünü oluşturduğu görülmektedir. Arıtma tesisi yapımı, atık verimliliği ve geri kazanıma ise sadece toplam atık bütçesinin % 14'ü kalmaktadır.

Tablo 4'ün son iki satırındaki toplamlara bakıldığında atık toplamaya ayrılan bütçenin en büyük bütçe olduğu görülmektedir. İstanbul atık toplama/yönetim bütçesi 29 büyükşehirin atık bütçesinin % 33'ünü oluşturmaktadır. Sıvı atık tesisi inşası ve bunun içinde yer alan yağmur suyunun kanalizasyona katılması için yapılan inşaatlar ise ikinci en büyük paya sahiptir. İstanbul, Ankara, İzmir ve Konya sıvı atık tesisi inşaatı için 2024 bütçesinden önemli miktar ayıran şehirlerdir.

İncelenen 29 büyükşehirin, arıtma tesisi yapımına ayırdıkları bütçe toplam atık bütçesinin sadece % 9'udur. Arıtma tesisi yapımına bütçe ayrılması önemlidir. Ancak bu tesislerin geleneksel derin deşarj tesisi olmaması, ileri biyolojik arıtma tesisleri olarak planlanmalarının önemi, Marmara denizinde görülen müsilajla birlikte özellikle vurgulanmalıdır.

Tablo 4: 30 BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, 2024 PERFORMANS PROGRAMI ATIK BÜTÇELERİ, DOLAR

	KATI ATIK TESİS YAPIMI	SIVI ATIK TESİS YAPIMI	ARITMA TESİSİ YAPIMI	ATIK TOPLAMA/ YÖNETİM	ATIK VERİMLİLİĞİ/ GERİ KAZANIMI	TOPLAM
ADANA BB ve BK	0	11.371.212	5.130.303	30.351.987	0	46.853.502
ANKARA BB ve BK	0	41.473.061	8.809.000	67.188.305	2.272.727	119.743.093
ANTALYA BB ve BK	0	27.557.576	13.000.000	20.520.303	0	61.077.879
AYDIN BB ve BK	0	5.036.364	2.200.036	1.845.455	590.606	9.672.460
BALIKESİR BB ve BK	190.909	7.365.863	979.617	7.909.334	1.835.651	18.281.374
BURSA BB ve BK	6.324.576	11.978.266	108.564	1.996.879	73.636	20.481.922
DENİZLİ BB ve BK	0	173.788	580.606	12.546.424	865.303	14.166.121
DİYARBAKIR BB ve BK	0	13.060.606	0	181.818	1.666.667	14.909.091
ERZURUM BB ve BK	0	0	0	2.545.295	188.538	2.733.834
ESKİŞEHİR BB ve BK	0	3.047.879	0	18.455.394	13.182	21.516.455
GAZİANTEP BB ve BK	4.259.091	0	2.727	21.612.727	0	25.874.545
HATAY BB ve BK	1.242.424	12.424.820	3.203.030	3.981.818	9.091	20.861.183
İSTANBUL BB ve BK	22.607.518	149.094.815	22.242.490	173.207.070	862.041	368.013.935
İZMİR BB ve BK	0	45.774.970	970.063	62.458.189	13.492.765	122.695.987
KAHRAMANMARAŞ BB ve BK	0	712.121	1.121.212	3.568.182	0	5.401.515
KAYSERİ BB ve BK	0	15.152	9.682.303	8.960.485	7.698.455	26.356.394
KOCAELİ BB ve BK	18.343.394	0	0	23.516.357	170.303	42.030.054
KONYA BB ve BK	990.909	33.770.455	26.849.394	909.091	0	62.519.848
MALATYA BB ve BK	0	0	2.424.242	10.017.879	1.212	12.443.333
MANİSA BB ve BK	0	12.173.230	6.667.811	8.626.398	6.963.080	34.430.520
MARDİN BB ve BK	1.971.818	0	0	30.303	0	2.002.121
MUĞLA BB ve BK	3.681.818	16.166.364	28.788	9.718.727	0	29.595.697
ORDU BB ve BK	0	3.015.697	230.909	8.521.951	100.909	11.869.466
SAKARYA BB ve BK	0	4.063.636	0	4.089.848	0	8.153.485
SAMSUN BB ve BK	7.628.788	0	53.030	2.472.727	675.758	10.830.303
ORDU BB ve BK	0	0	677.333	0	896.667	1.708.061
ŞANLIURFA BB ve BK	1.212.121	6.595.152	762.121	3.408.333	90.909	12.068.636
TEKİRDAĞ BB ve BK	0	6.392.576	0	6.930.549	2.886.869	16.209.993
TRABZON BB ve BK	0	0	957.576	9.429.152	30	10.386.758
VAN BB ve BK						
TOPLAM 29 BB VE BK	68.453.366	433.391.313	106.003.825	528.541.889	59.085.651	1.195.476.043
İSTANBUL HARİÇ TOPLAM	45.845.848	284.296.497	83.761.334	355.334.819	58.223.609	827.462.109

Kaynak: Kurumların 2024 Performans Programları. Yöntem için bkz. www.kahip.org
VAN BB ve BK verisi ayrıştırlanamamıştır.

İncelenen performans programlarından; yapılan arıtma tesislerinin, derin deşarj mı yoksa ileri biyolojik arıtma mı olduğu anlaşılmamaktadır. O nedenle her türlü arıtma tesisi inşasına ayrılan bütçeler dikkate alınmış; büyükşehirler arasında, Antalya, İstanbul ve İzmir'in bu konuya önemli bir kaynak ayırdığı görülmüştür. Diğer yandan İstanbul, Ankara, Konya, Kayseri ve Antalya da arıtma tesislerine önemli kaynak ayırmış büyükşehirlerdir.

Katı atık tesisi yapımı, çöp depolama için yapılan inşaatlar, çöp ve diğer katı atık bertarafı tesisi inşaatlarını kapsamaktadır. İstanbul ve Kocaeli katı atık tesisi için önemli bütçe ayırmıştır. Diğer büyükşehirlerde katı atık tesisi inşaatına 2024 yılı itibariyle bir ekleme, iyileştirme yapmak için bütçe ayrılmamıştır.

Tablo 4'te dikkat çeken en önemli alan atık verimliliği ve geri kazanım alanıdır. Bu alanın kapsamında atık ayrıştırma, atık azaltım, yeniden kullanım, sıfır atık kutularının yaygınlaştırılması, atık suların geri kazanımı, atık dönüştürme ve geri kazanım, eğitim, bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri gibi atık verimliliği alt alanları yer almaktadır. Atık verimliliği hedeflerine ne kadar az kaynak ayrıldığı, Tablo 4'ün son satırından görülmektedir. Atık verimliliği alanına ayrılacak bütçenin tüm büyükşehirlerde artırılması ve atık dönüşümünün atık toplamadan daha yüksek bütçe ile hedeflenmesi önemlidir. Bu kapsamda atık dönüşümünü kolaylaştırmak amacıyla atıkların kaynakta ayrılmasını sağlamaya yönelik olarak ilçe ve büyükşehir belediyeleri arasında bir koordinasyon mekanizması geliştirilmelidir.

DİĞER ÇEVRE

Diğer çevre harcamaları toplam ÇKİD harcamaları içinde en az bütçe ayrılan hedeflerdir. (Tablo 1) Aydın ÇKİD bütçesinin % 25'ini, Mardin %19'unu ve Erzurum % 15'ini bu hedefe ayırmaktadır. Bu hedef şehirlerin, meydanların, hallerin, kıyıların, plajların temizliğine ayrılan bütçeler, doğa koruma ve çevre bilinci eğitimleri, sokak hayvanlarının bakımı, hava kirliliği ölçümü ve çevre laboratuvarlarına ayrılan bütçeleri içermektedir. Bazı büyükşehirlerin temizlik harcamaları, diğer malzemeler ile birlikte genel mal alımı hedefleri içinde kalmış ve ayrıştırılmamıştır. Ancak performans programlarında yer alan hedefler ayrı ayrı incelendiğinde, büyükşehirlerin temizlik ve sokak hayvanlarına yönelik bütçeleri olduğu söylenebilir.

Diğer çevre hedefi altında yer alan alanlardan biri farkındalık yaratmak ve eğitimler düzenlemektir. Yerel yönetimler Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul müfredatında işlediği iklim değişikliği ve çevre bilinci konusunda yapılan derslerin pekiştirilmesine yönelik etkinlikler düzenleyebilirler. Bu çerçevede çocuklara, gençlere, öğretmenlere ve velilere yönelik belediyelere bağlı merkez-

ler üzerinden doğa koruma, ekoloji ve çevre bilinci ile ilgili farkındalık oluşturulması için faaliyetler düzenlemesine kaynak ayrılmalıdır. Ölçüm ve çevre laboratuvarları ve denetleme faaliyetleri ise bütçe ayrılması gereken alt alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç Yerine

Çalışma kapsamında, 30 büyükşehir belediyesi (BB) ve bağlı kurumlarının (BK) performans programları ayrı ayrı incelenmiş, verisi ayrıştırılmayan VAN hariç 29'unun ÇKİD ile ilgili ayırdıkları bütçe hesaplanmıştır. Buna göre, 29 BB'nin ve BK'nın ÇKİD bütçelerinin toplam yıllık bütçelerine oranı 2024 yılında % 23 civarında olup; çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele için ayırdıkları tutar, toplam harcamalarının dörtte birine ulaşmamaktadır. Halbuki 2022 yılında bu oran % 25 civarında olmuştur.

Son yıllarda daha sık tanık olduğumuz şiddetli fırtınalar, dolular, sel afetleri, sıcak hava dalgaları, orman yangınları gibi iklim değişikliğine bağlı gerçekleşen aşırı hava olayları nedeniyle oluşan can ve mal kayıpları, doğrusal ekonomik kalkınma anlayışındaki insan faaliyetleri nedeniyle kaynakların tükenişi, doğal hayatın tahribi, gıda ve su krizleri, yerel yönetimlerin, sera gazı salımını azaltacak ve iklim krizine dirençliliklerini artıracak hedefler koymaları ve bu hedeflere yönelik bütçelerini artırmaları için önemli uyarılardır. Giderek ağırlaşan koşullar altında, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele konusuna ayrılan bütçenin toplam bütçeye oranında yaşanan azalma kabul edilemez.

2024 yılında, 29 büyükşehir belediyesinin ve bağlı kurumlarının ÇKİD için ayrılmış bütçelerinin toplamı 184 milyar TL olmaktadır. Fosil yakıt kullanımı ve mikroplastiklerin doğaya yayılmasında en önde rol oynayan Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 2024 bütçesi, 2024 yılı Bütçe Gerekçesinde yer alan bilgilere göre, 267 milyar TL'dir. [12]

29 büyükşehir belediyesi ve bağlı kurumlarının 2024 performans hedefleri [13]azaltım, uyum, atık ve diğer çevre açısından sınıflandırıldığında zaten çok düşük olan ÇKİD bütçesinde 16 BB'nin azaltım hedeflerine ayırdıkları ÇKİD bütçesinin toplam ÇKİD bütçesinin % 25'inin altında olduğu görülmektedir. Halbuki, küresel ısınma ve iklim krizine önemli etkisi olan kentlerin, azaltım hedeflerinin daha önemli bir paya sahip olması beklenmelidir. İncelenen 29 BB ve BK'nın sadece Denizli, İstanbul, Ankara ve Gaziantep'in performans hedefleri içinde azaltım için ayırdığı payın, uyum ya da atık hedeflerinden yüksek olması olumsuz bir durum olarak dikkat çekicidir. Azaltım hedefine ayrılan bütçe alanlar

12. Benzer durum belediyelerde de kendini göstermektedir. Örneğin, asfalt, yol açım, bakım onarım, reglaj işlemlerini içeren yol yapım giderleri Ankara'da oldukça yüksek bir paya sahiptir. 2022 yılında Ankara BB i toplam ABB bütçesi içinde yol yapımı bütçesinin payı % 5.68 iken 2023 ve 2024 yıllarında artış göstermiştir. 2023 yılında Ankara'nın yol yapım giderlerinin toplam ABB bütçesine oranı % 15.12; 2024 yılında % 15.96 olmuştur. Bu veriler doğrultusunda denilebilir ki Ankara'nın bütçesinde yol yapım faaliyetleri oldukça önemli bir paya sahiptir.

13. 2023 yılı tabloları için bkz. EK 4

itibariyle incelendiğinde, azaltım hedefleri bütçesinin % 74'ünün raylı sisteme ayrılmış olması çarpıcı bir sonuçtur. Yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımı ve enerji verimliliğine ayrılan bütçe ise azaltım bütçesinin sadece % 24'üdür.

Benzer şekilde, içme suyu tesisi yapımı, tarımsal sulama tesisi yapımı, sulama tesisi ve içme suyu tesislerinin işletilmesi toplam uyum bütçesinin % 61'ini oluşturmaktadır.

Uyum bütçesinin % 31'i ise çim ağırlıklı yeşil alan ve peyzaj düzenlemesine ayrılmaktadır. Suyun verimli kullanımı, uyumlu tarım ve hayvancılık, erken uyarı sistemi gibi önlemlerin hayata geçirilmesi için ise kalan bütçe uyum bütçesinin sadece % 8'i kadardır.

Atık toplama, atık tesisi inşası ve atık yönetimi ise atık hedeflerinin % 86'sını oluşturmaktadır. Derin deşarj dahil atık su arıtma harcamaları, atık hedeflerinin % 9'unu oluşturmaktadır. Sıfır atık uygulamaları, atık dönüşüm ve geri kazanım için kalan bütçe % 5 civarındadır.

2024 yılında toplam bütçenin ancak % 23'ünün ÇKİD için ayrıldığı 29 BB ve BK'ların ÇKİD bütçeleri incelendiğinde; belediyelerin, geleneksel belediyeçilik anlayışı içinde, ulaşım sorununu çözme, su bulma, katı ve sıvı atık toplama, insanların kullanımına büyük ölçüde kapalı alanlarda çim ağırlıklı yeşil alan ve peyzaj düzenlemesi gibi faaliyetler için harcadıkları görülmektedir. Bunların dışındaki yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımı, enerji verimliliği, tarımsal ve hayvansal sera gazı azaltımı, sera gazı ölçümü, iklim eylem planı yapılması ve uygulanması; yağmur suyu geri kazanımı, suyun verimli kullanımı, uyumlu tarım ve hayvancılık, iklime bağlı erken uyarı sistemi, atık verimliliği ve geri kazanım gibi hedeflere ayrılan bütçeler yok denecek kadar küçüktür.

Geçtiğimiz on yıllarda, Türkiye'de yaşanan kent yoksulluğuna bağlı olarak sosyal belediyeçilik alanında gelişme sağlanmıştır. Küresel ısınma ve yaşanan iklim krizinin kentler üzerindeki etkileri ve kentlerin bu krize katkıları birlikte düşünüldüğünde, bu çalışma çerçevesinde incelenen bütçelerde iklim değişikliği ile gerçek bir mücadele için gerekli kalemlerin eksikliğine vurgu yapılmaktadır. Çalışma, eksikliği belirtilen hedefleri içerecek bir "yeşil belediyeçilik" yaklaşımının büyükşehir olsun olmasın tüm belediyelerin gündemine ana akım bir konu olarak girmesini, geç kalınmış acil bir zorunluluk olduğunu vurgulamakta; tüm yerel yönetimleri iklim krizine karşı acilen göreve davet etmektedir.

